

ความรู้ในพุทธปรัชญา

ลักษณะวัต เจริญพงศ์

ปัญหา ความรู้คืออะไร (What is Knowledge?) นั้นเป็นปัญหาสำคัญที่กล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของญาณวิทยา และความพยายามที่จะตอบปัญหานี้ก็มีมาช้านาน ตั้งแต่ยุคสมัยของเพลโตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

จากหลักฐานในพุทธศาสนา ไม่พบว่ามีค่านิยมของความรู้ที่ชัดเจน เท่าที่ปรากฏอยู่นั้น เป็นเพียงการกล่าวถึงความรู้นี้ในแง่มุมต่างๆ ในหลายๆ แห่ง บทความนี้จึงเป็นความพยายามที่จะตอบปัญหาที่ว่าอะไรคือความรู้ตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

หากจะเริ่มจากการพิจารณาคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องคือ 'ความเชื่อ' (Belief) ก็เห็นว่าคำที่ใช้ในความหมายตรงกับ 'ความเชื่อ' นั้นมีหลายคำ คือ ศรัทธา อธิโมกข์ ทิฏฐิ

โดยทั่วไป คำว่า ศรัทธา จะใช้ในความหมายที่ตรงกับ Faith ในภาษาอังกฤษ คือเป็นความเชื่อที่มีความนับถือ เชื่อมั่นในลักษณะที่มีความเชื่อฟัง มอบความไว้วางใจโดยไม่มี ความเคลือบแคลงสงสัย ศรัทธาในลักษณะนี้จัดว่ามีขอบเขต เพราะเป็นการปลงใจเชื่อโดยไม่ใช้ปัญญา และเหตุผลประกอบ

แต่คำว่า ศรัทธา ในพุทธศาสนา ซึ่งแปลกันว่า ความเชื่อ นั้น ไม่ใช่ศรัทธาตามความหมายที่ใช้กันในศาสนาอื่นที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Devotion, Faith เพราะศรัทธาตามหลักพุทธศาสนาไม่ใช่ความเชื่ออย่างมงายที่เป็นไปในลักษณะของอาเวค (Emotion) โดยไม่ใส่ใจต่อการตรวจสอบด้วยเหตุผล แต่เป็นความเชื่อที่เรามีหลังจากที่ได้วิเคราะห์ดูแล้วว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่สมควรเชื่อ

นอกจาก 'ศรัทธา' แล้ว ในพุทธปรัชญายังมีคำ 'อริโมกข์' ที่ใช้ในความหมายตรงกับ 'ความเชื่อ' พระราชวรมุนีได้อธิบายความหมายของคำ อริโมกข์ ไว้ว่า ความน้อมใจตั้งหรือเด็ดเดี่ยว ซึ่งหมายถึง ความน้อมใจเชื่อไปโดยยังมีได้พิจารณาเหตุผลด้วยปัญญา อันตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Conviction, Determination^๑

ส่วนคำว่า 'ทิวฐิ' นั้น ในพุทธปรัชญาก็มีใช้กันทั้งในความหมายของความเชื่อและความเห็น ความเข้าใจ (Views, Understanding) ในขั้นที่ต่อจากศรัทธา เพราะในขั้นนี้บุคคลได้ใช้เหตุผลความคิดของตนประกอบไปในความรู้ที่รับมานั้น จนพอที่จะนับได้ว่าเป็นความเข้าใจของตนเอง และยึดถือเอาความคิดความเห็นนั้นเป็นของตน

ในทางปฏิบัติ คำว่า 'ความเชื่อ' นี้ค่อนข้างจะเป็นปัญหาในการหาคำในพุทธปรัชญาให้ตรงกับความหมายที่ใช้กันในทางปรัชญา เพราะความเชื่อในทางศาสนาไม่ได้เป็นความเชื่อแบบที่พูดกันในทางญาณวิทยา ด้วยเหตุที่ว่าความเชื่อในศาสนาผูกอยู่กับการยอมรับโดยไม่มีข้อแม้เป็นส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องยากที่จะแยกความเชื่อและศรัทธาออกจากกันโดยเด็ดขาด ด้วยเหตุนี้ เราจึงพบว่าในบริบทของศาสนาแล้วจะมีการใช้คำทั้ง ๒ คำ คือ ความเชื่อ และศรัทธา ทั้งในความหมายเดียวกันและความหมายที่คาบเกี่ยวกัน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากความหมายของคำที่ใช้หมายถึง 'ความเชื่อ' คำว่า อริโมกข์ อันได้แก่ความน้อมใจเชื่อ หรือการเชื่อไว้ก่อนโดยไม่ได้ไตร่ตรอง นี้ดูจะใกล้เคียงกับคำ ความเชื่อ (Belief) ที่ใช้กันในทางญาณวิทยาและใกล้เคียงกับความหมายที่ใช้กันในคานียามของความรู้มากที่สุด ดังนั้น ในการอธิบาย วิเคราะห์ เรื่องความรู้ในพุทธปรัชญา ผู้เขียนจะใช้คำว่า ความเชื่อ ในทางปรัชญาในความหมายที่ตรงกับ อริโมกข์ และศรัทธาของพุทธปรัชญา ไม่ใช่ศรัทธาตามความหมายที่ใช้กันทั่วไป

ตามศัพท์ 'ศรัทธา' แปลตรงๆ ได้ว่าความเชื่อ แต่เนื่องจากในพุทธศาสนามีการแยกความแตกต่างระหว่างศรัทธาธรรมตา (Ordinary Faith) กับศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับความรู้หรือศรัทธาในแง่ของปรัชญา (Philosophic Faith) พุทธศาสนาจึงกล่าวถึงศรัทธาว่ามีอยู่ ๒ แบบ คือ ศรัทธาที่เป็นความเชื่อตั้งไปโดยไม่พิจารณาเหตุผล (อมุลิกาศรัทธา) กับ ศรัทธาที่เป็นความเชื่อด้วยเหตุผลที่ได้พิจารณาเห็นจริงแล้วจนหมดความลังเลสงสัย (อการวติศรัทธา) โดยศรัทธาในพุทธธรรมนั้น จะเป็นศรัทธาในลักษณะหลัง

ในพุทธปรัชญานั้นไม่ปรากฏว่ามีกรห้ามในเรื่องศรัทธาหรือความเชื่อ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้เรียกร้องให้ศรัทธาสูงสูดนั้นมาก่อสิ่งอื่นใด^๒ ในการเชื่อสิ่งใดนั้น พุทธปรัชญาได้ให้หลักการไว้ว่า อย่าเชื่อโดยงมงาย อย่ายอมรับสิ่งใดๆ โดยสักแต่ว่าเชื่อ ซึ่งก็หมายถึงการไม่ให้ด่วนเชื่อ แต่ให้ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนตัดสินตามเหตุผลและข้อเท็จจริงเสียก่อน ต่อเมื่อเห็นว่ามีเหตุผลสมควรเชื่อแล้วจึงเชื่อ แม้ธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าเองนั้น พระองค์ก็ทรงต้องการให้ทุกคนเชื่อด้วยปัญญาของตน และพิสูจน์ด้วยประสบการณ์การปฏิบัติของตน เพราะความเชื่อที่ยังไม่ได้ใช้ปัญญาใคร่ครวญนั้นอาจเป็นเหตุให้ถือตามโดยผิดๆ สัจธรรมคำสอนของพุทธศาสนานั้นถือได้ว่าเป็น เอหิภัสลิกะ คือเป็นการเชิญให้เข้ามาดูและเห็นด้วยตนเอง ไม่ได้เป็นการเชิญให้เข้ามาเชื่อ^๓

พุทธปรัชญานั้นให้ความสำคัญกับปัญญาของบุคคล และส่งเสริมให้ใช้ความคิดของตนเองในการพิจารณาสิ่งที่เชื่อนั้นให้รู้และเข้าใจด้วยตัวเอง เพื่อให้ศรัทธานั้นเป็นศรัทธาที่มีเหตุผล ดังจะเห็นได้ว่าในกรณีที่มีผู้ประกาศตนแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้านั้นพระองค์จะทรงสอบสวนดูก่อนว่า ศรัทธาของผู้นั้นเป็นศรัทธาที่มีเหตุผลหรือไม่ ก่อนที่จะทรงยอมรับหรือประทานความเห็นชอบ^๔

โดยบทบาทของมันแล้ว กล่าวได้ว่า ศรัทธาที่ถูกต้องนั้นเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์และสำคัญมากในเบื้องต้น ในการนำไปสู่ความรู้สำหรับสามัญชน^๕ ที่ยังไม่มีการรู้ การเห็น การเข้าใจ และการประจักษ์ในความจริงได้ด้วยตนเอง ในขั้นต้น การอาศัยเชื่อตามความรู้ของผู้อื่น ก่อนนั้นเป็นสิ่งจำเป็น ต่อเมื่อได้คิดพิจารณาไตร่ตรอง มองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง และมีความเห็น ความเข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งขึ้นจากผลของการลงมือปฏิบัติ และพิสูจน์ด้วยประสบการณ์จนเห็นประจักษ์ว่าจริงด้วยตนเองแล้ว การอาศัยศรัทธาก็ไม่เป็สิ่งจำเป็นอีก เพราะความเชื่อตามเหตุผล หรือศรัทธานั้นได้กลายมาเป็นการรู้การเห็นด้วยปัญญาของตนเอง เป็นประสบการณ์ตรง ความรู้ในขั้นนี้จึงเป็สิ่งที่พ้นจากความเชื่อและพ้นจากความเห็นความเข้าใจด้วยเหตุผล แต่เป็นการรู้การเห็น การเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกอีกต่อไป^๖

ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา แม้ศรัทธาหรือความเชื่อที่มีเหตุผลนั้นจะมีความสำคัญ และเป็นประโยชน์มากในระยะต้น ๆ ในการเป็นบันไดของการเข้าสู่ความรู้ แต่ความเชื่อนั้นก็ไม่ได้เป็สิ่งที่มีคุณค่าในตัวเอง และเทียบไม่ได้กับความรู้

ประเด็นที่เกี่ยวกับความเชื่อในทางปรัชญาส่วนใหญ่ แล้วจะถือกันว่า ความเชื่อนั้นเป็คุณสมบัติพื้นฐานของสิ่งที่จะจัดว่าเป็นความรู้ การที่จะกล่าวยืนยันว่าเรา 'รู้' อะไรโดยที่ไม่เชื่อสิ่งนั้นดูจะเป็นสิ่งขัดแย้งในตัวเอง การ 'รู้' ในสิ่งใดกับการ 'เชื่อ' ในสิ่งนั้นดูจะเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันเสมอ ความเชื่อจึงถูกจัดว่าเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นทางญาณวิทยา (Epistemic Qualities) อย่างหนึ่งของสิ่งที่จัดเป็ 'ความรู้'

แม้ 'ความเชื่อ' กับ 'ความรู้' จะมีความสัมพันธ์กันไม่น้อยในทางญาณวิทยา แต่ความเชื่อก็ไม่ใช่ความรู้ เพราะล้าหลังแต่ความเชื่ออย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะจัดให้เข้าอยู่ในประเภทของ 'ความรู้' ได้ ความเชื่อ

เหล่านั้นจำเป็นจะต้องมีคุณลักษณะทางญาณวิทยาอื่น ๆ ประกอบด้วย จึงจะมีคุณสมบัติที่พอจะนับได้ว่าเป็น 'ความรู้' ตามความหมายของคำในทางปรัชญา

สำหรับพุทธปรัชญา สิ่งที่อยู่ในระดับความเชื่อ และเหตุผลยังไม่จัดว่าเป็นความรู้ เพราะความเชื่อนั้นยังผิดพลาดได้^๗ และตามหลักพุทธธรรมแล้ว ความเชื่อที่ถูกต้องเป็จริงเท่านั้นที่จะก่อให้เกิดปัญญาคือ ความรู้ ความเข้าใจอันจะนำไปสู่การเห็นจริงได้ แต่ความเชื่อนั้น หากไม่ได้ดำเนินต่อไปถึงขั้นทดลองปฏิบัติเพื่อให้เห็นจริง ประจักษ์แก่ตน ก็ไม่อาจนับได้ว่า เป็ความเชื่อที่ถูกต้องตามความหมายแท้จริง

ในทำนองเดียวกัน การจะมีความรู้ และเข้าถึงความจริงได้ก็จำเป็นจะต้องมีการปฏิบัติเพื่อทดสอบให้เห็นและรู้แจ้งประจักษ์ความจริงนั้นด้วยตัวของตัวเอง เป็ประสบการณ์ตรง กล่าวได้ว่าสำหรับพุทธปรัชญานั้น นอกจากการมีความเชื่อหรือศรัทธาเป็ตัวนำแล้ว การเป็จริง และการได้พิสูจน์ว่าจริงก็เป็คุณสมบัติที่สำคัญ และจำเป็นของสิ่งที่จัดว่าเป็นความรู้

ตามนัยของพุทธปรัชญา ความจริงนั้นนิยามได้ว่าเป็นสิ่งที่ตรงกับความเป็นจริง และสอดคล้องลงรอยกับตัวเอง^๘ และสิ่งที่เป็จริงนั้นจะต้องเป็สิ่งที่พิสูจน์ได้ว่าจริง ความจริงนั้นนอกจากจะสัมพันธ์กับประโยชน์เชิงปฏิบัติแล้ว ความจริงยังสัมพันธ์กับการได้พิสูจน์ทดสอบว่าจริง (Verification) ด้วยตนเอง ในแง่ที่ว่าความจริงนั้นมีคุณลักษณะที่จำเป็อย่างหนึ่ง คือจะต้องเป็สิ่งที่สามารถพิสูจน์ทดสอบได้ด้วยประสบการณ์ ซึ่งอาจจะเป็ประสบการณ์ในระดับประสาทสัมผัส (Sensory Experience) หรือประสบการณ์ในระดับเหนือประสาทสัมผัสธรรมดา (Extrasensory Experience) ก็ได้

โดยนัยนี้ การสามารถพิสูจน์ทดสอบได้ (Verifiability) นั้นจึงเป็การทดสอบความจริง (Test of Truth) อย่างหนึ่ง แต่มันไม่ได้เป็ตัวที่ทำให้สิ่งนั้น ๆ เป็จริง เพราะสิ่งต่าง ๆ จะจัดว่าเป็นจริงได้ก็ต่อเมื่อมัน

ตรงตามสภาพปกติที่มันเป็น คือ ตรงตามความเป็นจริง (Reality) ที่ตามศัพท์ทางพุทธศาสนาเรียกว่า ยถาภูตัง สำหรับการสามารถพิสูจน์ทดสอบได้ (Verifiability) และการพิสูจน์ว่าจริง (Verification) นั้น เป็นเพียงทางที่บุคคลจะได้มีประสบการณ์ ได้รู้ ได้เห็น ได้ประจักษ์ในความจริงนั้น ๆ ด้วยตนเองเท่านั้น

สำหรับการพิสูจน์ทดสอบความจริงของหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา หากเป็นความรู้ คำสอนระดับเบื้องต้น หรือระดับกลาง ๆ ตามปกติแล้ว คนโดยทั่วไปก็จะพิสูจน์ทดสอบได้ด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส และการทดสอบด้วยการปฏิบัติตามก็จะทำให้เข้าใจ เห็นจริงได้ตามหลักธรรมคำสอนนั้น แต่ในกรณีของสิ่งที่มีอยู่แต่สังเกตไม่ได้ (Unobservable) ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า และความจริงบางอย่าง การพิสูจน์ทดสอบว่าจริงนั้นจะต้องใช้ประสบการณ์ที่อยู่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัสนั้นเจาะตรงเพื่อการรู้ เห็น เข้าใจ และประจักษ์ในสิ่งนั้นด้วยตนเอง คือใช้อภิญญาบางอย่าง เช่น ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ พิสูจน์การมีอยู่ และการเป็นไปในชาติก่อน ๆ ที่แล้วมาให้เห็นจริง ใช้ทิพพจักขุพิสูจน์ความจริงในเรื่องของกรรมและของสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัส เป็นต้น

หากเป็นความจริงในขั้นสูงสุดที่เรียกว่า ปรมาตมธรรม เช่น นิพพาน การพิสูจน์ว่าจริงยังคงเป็นไปได้ แต่ก็ทำได้ยากยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยเหตุที่ว่า เฉพาะผู้ที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรทางจิตถึงขั้นสูงสุดแล้วเท่านั้นที่จะสามารถพิสูจน์ ทดสอบ เข้าถึง และเห็นจริงในสิ่งนี้ได้

แม้ความจริง หรือหลักธรรมในพุทธศาสนาไม่ว่าจะในระดับโลก (โลกิยะ) หรือในระดับเหนือโลก (โลกุตระ) จะเป็นสิ่งที่พิสูจน์ทดสอบได้ แต่เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างกันในสมรรถนะของจิต ปัญญา และระดับของการฝึก การพัฒนาจิต การพิสูจน์ทดสอบความจริงบางอย่าง เช่น เรื่องกรรม การเกิดใหม่ นรก-สวรรค์ ฯลฯ จึงเป็นสิ่งที่ไม่เป็นปกติวิสัยของปุถุชนโดยทั่วไปและอยู่ในวิสัยของคนจำนวนน้อยเท่านั้น

จากหลักฐานทางศาสนาในหลายแห่งที่ต่างสะท้อนให้เห็นว่า ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความรู้ คุณสมบัติสำคัญของสิ่งที่จะจัดว่าเป็นความรู้ได้ก็คือ การมีความเชื่อ การเป็นจริง และการพิสูจน์ทดสอบว่าจริง ซึ่งในพุทธปรัชญามายถึงการพิสูจน์ทดสอบด้วยประสบการณ์ของตนเองโดยตรง (Direct Personal Experience) เป็น อัตตประจักษ์ ไม่ว่าจะประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ที่พ้นจากประสาทสัมผัสก็ตาม

ความรู้ตามนัยนี้จึงนิยามได้ว่า เป็นความเชื่อที่เป็นจริง^๙ อันได้ผ่านการพิสูจน์จนประจักษ์แล้วว่าจริง ด้วยประสบการณ์ของตนเอง (Knowledge is personally verified true belief)

เนื่องจากความรู้ตามทรรศนะนี้เป็นการรู้ความจริงหรือรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง และความจริงในพุทธปรัชญานั้นมี ๒ ระดับคือ สมมติสัจจะ อันเป็นความจริงโดยสมมติหรือความจริงระดับโลกที่นิยมยึดถือกันตามที่บัญญัติขึ้น กับปรมาตมสัจจะอันเป็นความจริงระดับเหนือโลกเพื่อการก้าวพ้นโลก หากเราใช้ระดับของความจริงเป็นเกณฑ์ ความรู้ในพุทธปรัชญาจะแบ่งได้เป็น ๒ ระดับคือ ความรู้ระดับสามัญ (Worldly Knowledge) อันเป็นการรู้ความจริงในระดับโลกที่เป็นสมมติบัญญัติที่นิยมยึดถือเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ในการดำรงชีวิตในโลกอย่างหนึ่ง กับความรู้ระดับสูง (Ultimate Knowledge) อันเป็นการรู้ความจริงแท้ซึ่งเป็นความจริงในระดับสูง^{๑๐} และเป็นความรู้ที่เป็นไปเพื่อเป้าหมายคือความพ้นทุกข์อีกอย่างหนึ่ง

และหากเราจะใช้การพิสูจน์ทดสอบความจริง (Verification) ด้วยตนเองเป็นเกณฑ์ในการจัดแบ่งระดับของความรู้ ความรู้นั้นก็จะแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ ความรู้โดยสมมติ (Common Knowledge) และความรู้ที่แท้จริง (Genuine Knowledge) โดยความรู้โดยสมมตินั้นเป็นความรู้ที่ยอมรับกันในทางโลก เป็นความรู้ที่เกิดจากการรู้ตาม เป็นการอาศัยปัญญาและการพิสูจน์

ทดสอบของผู้อื่น แต่เรายังไม่ได้ลงมือทดสอบให้เห็น ประจักษ์ในสิ่งนั้นๆ ด้วยประสบการณ์ของตนเอง ด้วย เหตุที่ในความเป็นจริงแล้วมันเป็นการยากหรือแทบจะ เป็นไปไม่ได้ที่จะพิสูจน์ทดสอบความจริงของทุกสิ่งด้วย ตัวของเราเอง เพราะข้อจำกัดต่างๆ เช่น เวลา ความ สามารถ ฯลฯ คนโดยทั่วไปจึงยอมรับและถือกันว่าการรู้ ในลักษณะนี้ก็คือจัดว่าเป็นความรู้ แต่สำหรับพุทธปรัชญาแล้ว ความรู้ในลักษณะนี้จัดว่าเป็นเพียงความรู้โดยสมมติ เป็นความรู้เชิงปฏิบัติ ไม่ใช่ความรู้ที่แท้จริง เพราะตาม หลักพุทธธรรม ความรู้ที่แท้จริงนั้นจะต้องเป็นความรู้อัน เกิดจากการที่บุคคลได้ลงมือปฏิบัติและพิสูจน์ทดสอบให้ รู้เห็นเข้าใจความจริงและธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ด้วยประสบการณ์ของตนเอง

เพราะฉะนั้น ถ้ามองจากความจริงข้อนี้แล้ว ไม่ว่าจะ เป็นความรู้ระดับสามัญ หรือความรู้ระดับสูง หากไม่ ได้มีการปฏิบัติพิสูจน์ทดสอบจนประจักษ์ว่าเป็นจริงด้วย ตนเองแล้ว ก็ไม่อาจจัดเป็นความรู้ที่แท้จริงได้ ดังนั้นใน บรรดาความรู้ ๓ ชนิด คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญานั้น สุตมยปัญญาและจินตามย- ปัญญานั้นจัดว่าเป็นความรู้โดยสมมติ (Common Knowledge) ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในทางโลก เนื่องจากเป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนจลศรัทธาอันเป็นความ เชื่อที่คลอนแคลนไม่มั่นคง อีกทั้งยังขาดการพิสูจน์ให้ เห็นประจักษ์จริงด้วยประสบการณ์ของตนเอง ในขณะที่ ภาวนามยปัญญานั้นจะเป็นความรู้ที่แท้จริงตามนัยของ พุทธปรัชญา

อนึ่ง หากเราจะพิจารณา วิชาความรู้วิทยาการต่างๆ ในทางโลก จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นความรู้ประเภท สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา เพราะเป็นการรู้ การเชื่อตามตำรา ตามที่ผู้อื่นบอกโดยที่เราไม่ได้พิสูจน์ ทดสอบความจริงนั้นๆ ด้วยตัวของเราเอง ตัวอย่างเช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของเราที่ว่าน้ำประกอบด้วย ไฮโดรเจน ๒ ส่วน และออกซิเจน ๑ ส่วน (H_2O) นั้น

จัดเป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนจลศรัทธา โดยมันเป็นความ เชื่อในความรู้ของผู้อื่น ในสิ่งที่นักวิทยาศาสตร์ได้พิสูจน์ ทดสอบจนประจักษ์ในความจริงนั้นแล้วด้วยตัวของเขาเอง แต่เราผู้เชื่อนั้นยังไม่ได้พิสูจน์ทดสอบด้วยตนเอง ความเชื่อที่เรามีต่อสิ่งนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่าถูกต้อง มั่นคงไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ จึงจัดเป็นความรู้โดยสมมติ (Common Knowledge) แต่สำหรับนักวิทยาศาสตร์ เจ้าของทฤษฎี ผู้ได้ทดสอบความจริงนั้นๆ ด้วยตนเอง แล้ว ก็จะจัดเป็นความรู้ที่แท้จริง (Genuine Knowledge)

เพราะฉะนั้น ความรู้ที่แท้จริงของคนๆ หนึ่ง อาจ จะเป็นเพียงความเชื่อหรือความรู้ตามที่สมมติหรือยอมรับกัน ในทางโลกของอีกคนหนึ่งก็ได้ การที่จะจัดได้ว่า เป็นความรู้แบบใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลได้มีการพิสูจน์ ทดสอบว่าจริง (Verification) ด้วยประสบการณ์ของ ตนหรือไม่ หากมีก็จัดได้ว่าเป็นความรู้ที่สมบูรณ์หรือ ความรู้ที่แท้จริง หากไม่มีก็เป็นเพียงความรู้ที่ตั้งอยู่บน ความเชื่อตั้งอยู่ในปัญญาของผู้อื่น และจัดเป็นความรู้ โดยสมมติตามที่ยอมรับกันในทางโลกเท่านั้น

หากเราจะถือเคร่งครัดตามทรรศนะของพุทธปรัชญา ที่ว่าความรู้ คือ ความเชื่อที่เป็นจริงอันได้พิสูจน์ทดสอบ ให้ประจักษ์แล้วว่าจริงด้วยประสบการณ์ของตนเองโดยตรง สิ่งถือได้ว่าเป็นความรู้ที่สมบูรณ์และแท้จริง ไม่ว่าจะ เป็นความรู้ระดับสามัญ หรือความรู้ระดับสูงนั้นจะต้องมี การพิสูจน์ทดสอบความจริงนั้นด้วยตนเองแล้วเท่านั้น

อนึ่ง ในประเด็นที่เกี่ยวกับ 'ความรู้' นี้ เนื่องจาก ความหมายของ 'ความรู้' นั้นมีหลายระดับตั้งแต่ความ หมายอย่างหลวมๆ (Loose) ที่หมายถึงความเชื่อที่เป็น จริง และในความหมายที่เคร่งครัด (Strict) ว่าเป็นความ เชื่อที่เป็นจริงและมีสิ่งอื่นมากล้นกรองสนับสนุนให้เป็น ที่เชื่อถือหรือยอมรับได้ว่าถูกต้องแน่นอน เช่น มีเหตุผล มาสนับสนุน มีการได้พิสูจน์ว่าจริง มีหลักฐานยืนยัน อัน เป็นความรู้ตามความหมายที่สมบูรณ์ตามนัยของ ญาณวิทยา

ดังนั้น หากจะพูดถึงความรู้รวมๆ โดยไม่ได้แยกให้ชัดเจนว่าเป็นการใช้ในความหมายใด ก็จะทำให้ดูเหมือนว่ามีความขัดแย้งกันเองระหว่างทรรคนะเรื่องความรู้ตามนัยของพุทธปรัชญา กับการยอมรับสิ่งที่ยังไม่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดสอบให้เห็นจริงด้วยตนเองให้เป็นความรู้ อีกทั้งยังอาจจะก่อให้เกิดความสงสัยและความขัดแย้งขึ้นได้ว่า สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และความรู้ทางปริยัตินั้น จะจัดเป็นความรู้ได้อย่างไรในเมื่อไม่ได้มีการพิสูจน์ให้ประจักษ์จริงด้วยประสบการณ์ของตนเอง

สำหรับในประเด็นนี้เราต้องทำความเข้าใจว่า การที่พุทธปรัชญายอมรับว่า สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา เป็นความรู้โดยที่ความรู้ทั้ง ๒ อย่างนั้นไม่ได้มีการพิสูจน์ทดสอบให้เห็นจริงด้วยประสบการณ์ของตนเอง และตั้งอยู่บนความเชื่อที่ยังคลอนแคลนนั่น เป็นการกล่าวถึง 'ความรู้' ตามความหมายอย่างหลวมในขณะที่การถือว่า ภาวนามยปัญญา และสิ่งที่เป็นผลจากการใช้โยนิโสมนสิการซึ่งเป็นสิ่งซึ่งบุคคลได้พิสูจน์และประจักษ์ในความจริงนั้นแล้วด้วยตนเอง อันเป็นความเชื่อที่มั่นคง (อจลศรัทธา) ว่าเป็นความรู้ด้วยเช่นกันนั้น เป็นการกล่าวถึง 'ความรู้' ตามความหมายที่เคร่งครัด

ดังนั้นเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง และป้องกันไม่ให้เกิดความสับสน และความขัดแย้งกับหลักการของพุทธปรัชญาที่ว่าการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการสอนให้รู้ตามแต่บุคคลต้องปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ทดสอบสิ่งที่พระองค์ทรงสอนนั้นให้ประจักษ์แก่ตนเองว่าจริงด้วยประสบการณ์ของตนเอง เราจึงจำเป็นต้องแยกความหมายของ 'ความรู้' และระบุให้ชัดเจนลงไปว่าการที่เราจัดให้สิ่งนั้นๆ เป็นความรู้ นั้น เป็นการจัดให้อยู่ในความรู้ตามความหมายเช่นใด เพื่อที่จะได้ไม่เกิดปัญหาดังได้กล่าวแล้ว

หากจะย้อนกลับไปพิจารณาคุณสมบัติของสิ่งที่จะจัดว่าเป็นความรู้แล้ว เราจะเห็นได้ว่าทั้งในความรู้ระดับสามัญและความรู้ระดับสูง การพิสูจน์ทดสอบความจริงด้วยประสบการณ์ของตนเองนั้นเป็นสิ่งจำเป็น

ด้วยกันสำหรับความรู้ทั้ง ๒ ระดับ ซึ่งก็ชี้ให้เห็นว่าการมีประสบการณ์ตรงนั้นเป็นสิ่งสำคัญและตามนัยนี้ ความรู้ในพุทธปรัชญาจึงเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยประสบการณ์หรือขึ้นต่อประสบการณ์เป็น A Posteriori Knowledge

ด้วยเหตุดังกล่าว ความรู้จึงมีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงเท่าที่ประสบการณ์ของเราจะไปถึง อะไรที่เราไม่สามารถมีประสบการณ์ได้ หรือประสบการณ์ไปไม่ถึง เราก็ไม่สามารถพิสูจน์ทดสอบและไม่สามารถรู้ได้ และนี่ก็เป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่อธิบายว่า เพราะเหตุใดพุทธปรัชญาจึงไม่สนใจที่จะพูดถึงปัญหาอภิปรัชญา แต่พยายามที่จะอธิบายสิ่งต่างๆ ด้วยความคิดทางญาณ-วิทยาแทน

แม้ว่าความรู้ตามนัยของพุทธปรัชญาจะจำกัดอยู่เพียงเท่าที่ประสบการณ์ของเราจะไปถึงดังได้กล่าวแล้ว แต่เนื่องจาก 'ประสบการณ์' ในพุทธปรัชญานั้นใช้ในความหมายกว้าง คือนอกจากจะหมายถึงสิ่งที่เราประสบด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายแล้ว ยังหมายรวมถึงสิ่งที่เราประสบหรือรับรู้ด้วยจิต ขอบเขตความรู้ของพุทธปรัชญาจึงกว้างกว่าประสบการณ์นิยมของทางตะวันตกส่วนใหญ่ที่ยอมรับเฉพาะประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส เนื่องจากเขตแดนของความรู้ของพุทธปรัชญานั้นจะไม่ใช่เฉพาะสิ่งที่สังเกตได้ (Observable Entities) ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่รวมไปถึงสิ่งที่สังเกตไม่ได้ (Unobservable Entities) ที่รู้ได้ด้วยประสบการณ์ที่พ้นจากประสาทสัมผัสธรรมดา (Extrasensory Experience) ด้วย เพราะพุทธปรัชญาถือว่าอายตนะภายในนั้นมี ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย จิต โดยอายตนะอย่างที่ว่า ๖ คือ จิต หรือมโนวิญญาณซึ่งเป็นการรับรู้ด้วยจิต (Mental Perception) นั้นเป็นการรู้ในลักษณะของการที่จิตออกไปรับรู้ความจริงระดับสูงโดยตรง เป็นปรากฏการณ์ที่อยู่เหนือการรับรู้ของประสาทสัมผัสธรรมดาที่ชาวพุทธรู้จักและยอมรับกันในชื่อของอภิปัญญาแต่ชาวตะวันตกรู้จักกันในนามของการรับรู้พิเศษ (ESP) หรือประสาทสัมผัสที่ ๖ (Sixth Sense)

ในพุทธปรัชญา ความรู้นั้นเป็นสิ่งสำคัญ แต่มันก็ไม่ใช่สิ่งที่มีค่าในตัวเอง เพราะการรู้ตามหลักการนี้ไม่ได้เป็นการรู้เพื่อตอบสนองความอยากรู้ หรือ รู้เพื่อรู้ แต่เป็นการรู้ในลักษณะที่เป็นไปเพื่อการนำไปใช้ประยุกต์ในทางปฏิบัติ

ความรู้ในทรรศนะนี้จึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม การปฏิบัติ และการบรรลุถึงเป้าหมายอย่างแยกไม่ออก กล่าวได้ว่า พฤติกรรมและการดำเนินชีวิต

ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความรู้ เพราะความรู้ที่ผิดทำให้เกิดความเห็นผิดและการปฏิบัติที่ผิด และความรู้ที่ถูกต้องก็ทำให้เกิดความเห็นถูกและการปฏิบัติที่ถูกต้อง แต่สิ่งที่ถือได้ว่าเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดของความรู้ก็คือ การทำให้บุคคลเข้าถึงเป้าหมายในทางธรรมคือความหลุดพ้นได้^{๑๑} ความรู้ในทรรศนะของพุทธปรัชญาจึงเป็นสิ่งสำคัญตั้งแต่จุดเริ่มต้น คือการถือกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนา จนถึงจุดสุดท้ายคือความหลุดพ้น เพราะนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดนั้นเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ด้วยปัญญา

การอ้างอิง

๑. พระราชวรมณี (ประยูรธ ปยุตโต), *พุทธธรรม*. (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๙) หน้า ๕๐.
๒. Dr. Gyomroi-Ludowyk กล่าวไว้ในพุทธศาสนานัน Absolute a priori faith is never demanded. อ้างไว้ใน Jayatilleke, K.N. *Early Buddhist Theory of Knowledge*. London. George Allen & Unwin, 1963, p. 84.
๓. สัง. นี. ๑๖/๒๖๙ และ อัง.ติก. ๒๐/๕๐๕
๔. ที.ม. ๑๐/๗๗; ที.ปา. ๑๑/๗๓-๗๔; ที.ปา. ๑๑/๗๕-๙๓
๕. สำหรับผู้ที่เข้าถึงความรู้ระดับสูงแล้ว อย่างเช่นในกรณีของพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้มีญาณทัสสนะได้เห็นประจักษ์แจ้งความจริงระดับสูงด้วยตนเองแล้วนั้น ก็ไม่จำเป็นต้องเชื่อสิ่งใดอีก ทางพุทธศาสนามีศัพท์เรียกพระอรหันต์ว่า อัสนัตตะ ซึ่งแปลว่าผู้ไม่มี (ต้อง) มีศรัทธา การไม่มีศรัทธานั้นจัดเป็นลักษณะทางปัญญาของผู้ที่เข้าถึงสังขารม หรือความจริงระดับสูง พระอรหันต์และพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นตัวอย่างของผู้ที่ไม่ต้องมีความเชื่อ เพราะความเชื่อนั้นถูกแทนที่ด้วยความรู้ที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของตนเอง โดยการเข้าถึงความรู้ระดับสูงนั้นเป็นการรู้ด้วยตัวของตัวเอง ในลักษณะของการแทงทะลุเข้าถึงความจริง เป็นการออกไปสัมพันธ์และสัมผัสกับตัวสภาวะที่เป็นอยู่จริงข้างนอกโดยตรง
๖. สัง.สพ. ๘/๒๓๙-๒๔๒
๗. ม.ม. ๑๓/๖๕๕; ม.อ.๑๔/๗
๘. ม.ม. ๑๒/๓๙๘
๙. ความเชื่อที่เป็นจริง (True Belief) หมายถึงความเชื่อที่ตรงกับความเป็นจริง ตัวอย่างเช่น ถ้าโลกหน้ามีจริง และเรามีความเชื่อในโลกหน้ามี อันนี้จัดได้ว่าเป็นความเชื่อที่เป็นจริง แต่ถ้าโลกหน้ามีจริง และเรามีความเชื่อในโลกหน้าไม่มี มันก็จะเป็นสิ่งที่ไม่ตรงกับสิ่งที่เป็นอย่าง และจัดเป็นความเชื่อที่เป็นเท็จ (False Belief)
๑๐. การรู้ปรมาตตสังขะนั้นสามารถรู้ได้ทั้งโดยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส และประสบการณ์ที่เหนือประสาทสัมผัส เพราะในการรู้ปรมาตตสังขะนั้น ผู้รู้ไม่จำเป็นต้องบรรลุธรรม แต่ถึงแม้ว่าตามหลักพุทธศาสนา บุคคลสามารถจะรู้ความจริงระดับสูงได้โดยโยนิโสมนสิการหรือโดยการรู้ตาม โดยไม่จำเป็นต้องรู้โดยการพิสูจน์ทดสอบให้เห็นจริงด้วยตนเอง เช่น การรู้ปรมาตตสังขจะเรื่องจิตเจตสิก รูป นิพพาน แต่การรู้ในลักษณะนี้ยังไม่จัดเป็นความรู้แท้ (Genuine Knowledge) เนื่องจากยังขาดการลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ให้เห็นจริงด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้ว เป็นการยากที่เราจะตัดหรือแยกการปฏิบัติออกจากการเข้าถึงความรู้ระดับสูง เพราะการรู้ความจริงโดยไม่มีกรปฏิบัติควบคู่ไปด้วยนั้น การเห็นแจ้งในความจริงจะไม่ชัดเจนเท่ากับกรรู้ของผู้ที่เจริญทั้งสมณะและวิปัสสนา
๑๑. อภิ. ปุค. ๓๖/๔๑; สัง.นี. ๑๖/๒๘๙; พุ. ส. ๒๕/๓๑๐